

Kiket rejthetnek a sátorhelyi tömegsírok?

Néhány gondolat a mohácsi csata tömegsírjainak vizsgálatáról¹

Összefoglaló

Az utóbbi hónapokban számos újságcikk, interjú jelent meg a sátorhelyi tömegsírok kutatása kapcsán, amelyekben Bertók Gábor nyilatkozott azokról a vizsgálatokról, amelyeket a Duna-Dráva Nemzeti Park területén és finanszírozásában az elmúlt időszakban végeztek. A nyilatkozatok kapcsán nem kerülhető meg a kutatói felelősség kérdése. A kutatóknak az a dolga, hogy a tudományos igazságot keressék, következtetéseiket pedig minden esetben bizonyítékokkal támasszák alá. Különösen fontos ez a mohácsi csata esetében, ahol a kutatási eredményeken jelentős pénzügyi következményekkel járó kormányzati döntések alapulhatnak. A mohácsi csata egyes főbb helyszíneinek, mint a csata centrumterületének, a táboroknak, a foglyok kivégzési helyének, az oszmánok által emelt győzelmi emlékműnek, valamint a király elhalálozási helyének beazonosítása ugyanis befolyásolhatja a beruházások tervezését, az emlékállítási pontok meghatározását, a helyszíneket összekötő kerékpárút nyomvonalát, a vizsgálatok pedig összességében az egész projekt hitelességét alapozzák meg. A bizonyítékokkal alá nem támasztott állítások, a szakmai hibák hitelességi válságot okoznak. Az alábbi vitairatban ezzel összefüggésben vizsgálat alá vettük a Bertók Gábor vezette munkacsoportnak a sátorhelyi III. számú tömegsír halottaival kapcsolatban tett megállapításait. Elemzésünk arra mutat, hogy az említett sírba nem a csatát túlélte és fogságba esett foglyokat helyezték a kivégzésük után. Röviden kitérünk arra is, hogy a kérdéses vizsgálatoknak mi a szerepe a lokalizációs vitában, és hogy jelenleg miképpen is áll a bizonyítási eljárás.

I. HÁNY ÉVESEK LEHETTEK A MOHÁCSI CSATA LEGFIATALABB HARCOSAI?

Az egyik szembevetendő probléma, hogy a sátorhelyi tömegsírokban fekvőket mai szemmel, a mai felnőtté válás fogalmai és a modern idők hadrafoghatósági normái alapján ítélik meg az ásatók. Így látnak napvilágot olyan utalások, miszerint egyes elhunytak „túl fiatalok”, „18–20 éves” korúak, így „nem katonának tűnők”. Mit lehet tudni a csata korának ezen viszonyairól?

Európában a 16. században az volt a jellemző, hogy a születéskor várható élettartam a mainál jóval alacsonyabb volt. Ezzel összefüggésben érdemes azt is megemlíteni, hogy többek között a középkori Angliában és Svájcban a 14, illetve a 15 éveseket – adóztatási szempontból – már felnőttnek tekintették.² Magyarországon 1505 táján a férfiaknál 14 éves korról 12 éves korra szállították le az ún. „törvényes kor” határát.³ Ez ugyan adhat nekünk egyfajta támpontot a

¹ Reflexiók Bertók Gábornak a mohácsi csatára vonatkozó újabb állításaira, amelyek a *Mandiner* 2020. november 20-i kiadásában jelentek meg: [Karnyújtásnyira a mohácsi csatátér beazonosítása – Bertók Gábor a Mandinernek.](#)

² Géza Dávid: The Age of Unmarried Children in the Tahrir Defters (Note on the Coefficient). *Acta Orientalia Academiae Scientiarum* 31:3 (1977) 349: 14. jegyzet.

³ Holub József: Az életkor szerepe középkori jogunkban és az „időlátott levelek”. *Századok* 55–56 (1921–1922) 32–76, 212–235.

felnőttkor kezdetéről, mégis azt kell gondolnunk, hogy a korszakban a hadkötelezettség, a hadrafoghatóság a fegyverforgatásra való alkalmassággal függött össze.⁴ Ennek természetesen nem volt egységes időpontja, ugyanakkor általánosságban elmondhatjuk, hogy ezt az ifjak egy része már 15–16 éves korában elérhette.⁵

Az oszmán-török világban a hadrafoghatóság mai szemmel nézve még a fentebbi példánál is szélsőségesebb szabályokon alapult:

- A muszlim vallásjog szerint mind a fiú-, mind a leánygyermek a 15. (hold)év betöltésével érték el a serdülőkort. A fiúk ettől fogva számítottak adóalanynak is. Az Oszmán Birodalom számos részén azonban a 12–14 éves fiúgyermeket tekintették „érettnek” (felnőttnek), s vetették ki rájuk az ún. „legényadót” (*reszm-i kara, reszm-i müdzserred, iszpendzse*), vagy a nem muszlimok esetében a „fejadót” (*dzsizje*);⁶
- Egy 1511-ből fennmaradt, a fogolyötöd-adó (*pendzsik*) szabályait összefoglaló rendelet szintén 12 éves kortól számítja a pubertáskort (felnőttkort);⁷
- Egy 1536. évi szultáni rendeletből a következők derülnek ki a tímár-birtokos seregben dívó korhatárokról:
 - a. Ha egy (elhalt) szpáhi kiskorú fiának tímárt adományoztak, akkor addig, amíg fel nem nőtt, joga volt maga helyett „vértest” (*dzsebelü*) küldeni a hadba. Ám ha elérte a 10 éves kort (!), már személyesen kellett bevonulnia.
 - b. Mivel a hadjáratok a rendelet kiadása (vagyis az 1536) előtti években már igen távoli helyekre irányultak, a 10 éves szpáhi-fiúk közül sokan nem tudtak eleget tenni a személyes megjelenés kötelességének, s ezért megfosztották őket a tímárjaiktól. Ennek megakadályozására elrendelték, hogy ezentúl a szpáhi-fiúk 16 éves korukig küldhetnek maguk helyett vértest, s csak 16 éves kortól kötelesek személyesen hadba vonulni.
 - c. Az a szpáhi-fiú, akinek apja meghalt, és a 12 éves korától számított 7 éven belül nem járult a beglerbéghez tímárt igényelni, nem látogatta rendszeresen annak udvarát és nem vett részt hadi vállalkozásokban, később már nem kaphatott tímárt.⁸

⁴ Ehhez azt is hozzátehetjük, hogy az egyes nemesek életkorát megállapítani hivatott korvizsgálatnak (*revisio aetatis*) egyik fontos eleme volt a korszakban a fizikai katonai képességeket ellenőrző fegyverpróba. Lásd Béli Gábor: *Magyar jogtörténet. A tradicionális jog*. Pécs–Bp., 2014. 22–23.

⁵ Példaként említhetjük, hogy a székely katonacsatládokban a hadkötelezettség a korszakban már a 15. életévtől fennállhatott. Lásd Egyed Ákos: A székely hadrendszer és katonai társadalom a XVI. századig. *Korunk* 35:4 (1976) 296–297. A nemesek esetében a 16. században az apródkor letelte után, az első fegyveres próbatételre általában 14–16 éves korban került sor. A tűzkeresztségen való átesést követően állhattak ki 15–16 éves korukban az első bajvívásukra, majd megkezdhették önálló csapatszolgálatukat. Kelenik József: Tisztképzés vagy nemesi iskola? Gondolatok a XVI. század magyar katonai képzéséről. In: *A magyar katonai vezető – és tisztképzés története*. Szerk. Lengyel Ferenc–Szántó Mihály. Bp., 1996. 12–17. A szerzők itt köszönik meg Béli Gábor értékes szóbeli közléseit a 16. századi magyar joggyakorlatról.

⁶ Dávid: *The Age of Unmarried Children*, 347–357.

⁷ İ. Hakkı Uzunçarşılı: *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları. I. Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı*. İstanbul, 1984. 90; Irène Beldiceanu-Steinherr: En marge d'un acte concernant le pençyek et les aqıngı. *Revue des Études Islamiques* 37 (1969) 21–47.

⁸ Douglas A. Howard: Ottoman Administration and the Tımâr System: Sıret-i Kânünnâme-i ‘Osmânî Berây-i Tımâr Dâden. *Journal of Turkish Studies* 20 (1996) 107: 14.3–14.4.2§.

Mindezekből összességében az szűrhető le, hogy a 18–20 éveseket korántsem tarthatjuk túl fiatalnak a harcban való részvételre. Sőt a mohácsi csata idején akár 10–12 éves „gyerekharcosok” is lehettek az oszmán hadseregben, mint ahogy a keresztény seregben is szép számban jelenhettek meg 18 év alatti katonák.

II. KIVÉGZETEK VAGY CSATÁBAN ELESETTEK?

Bertók Gábor a 2020. november 20-án vele készített és a Mandiner oldalán megjelent interjúban azt állította, hogy a sátorhelyi tömegsírok helyén végezték ki a keresztény foglyokat, és a sírokban a csata után kivégzettek fekszenek.

Miről tanúskodnak a sátorhelyi III. számú tömegsírban talált csontvázak jellemzői?

Megjelentetett szakcikk és dokumentált tudományos előadás híján reflexiónk csak meglehetősen visszafogott lehet. A sajtónyilatkozatok alapján, illetve a 2020. november 24-én a helyszínen tartott bemutatáson⁹ és a 2020. december 10-én tartott online konferencián elhangzottakra¹⁰ támaszkodva tudunk előzetes véleményt megfogalmazni.

Megjegyzéseink nem antropológiai jellegűek, hanem inkább csak észrevételek arra vonatkozóan, hogy a sajtóban lenyilatkozott, illetve a helyszínen bemutatott értelmezés mennyire felel meg a csatára vonatkozó eddigi tudásunknak, mennyire felel meg az írott források tartalmának. Egyúttal arra vonatkozó felvetés, hogy más értelmezéseket is érdemes fontolóra venni.

Röviddel a sajtóközlemények és a helyszíni bemutatás előtt Bertók még azon a véleményen volt, hogy a feltárt csontok a keresztény tábor halottjaihoz tartozhatnak. Úgy vélte, hogy mivel sok a 18–20 év körüli fiatal (sic!), ezek nem a csatában részt vett katonák lehetnek.¹¹ A mintegy 130 csontváz szerinte így a tábor kíséretéhez tartozhatott.

A mandiner.hu-nak adott interjújában (2020. november 20.) Bertók módosította álláspontját. Úgy vélte, hogy a III. számú tömegsírban a csata után a szultán előtt kivégzett harcosok fekszenek. Ezt a következőkre alapozta: *„Nagyon kevés sérülés utal csatára, mozgásban kapott sebekre, de sok olyan esetet találtunk, ahol a nyakcsigolyán, állkapcson, koponyán található vágott sérülések voltak, sokszor több is, egymáshoz közel. Sok lefejezés van: csak fejek, összevissza a sírba dobálva. Ezek az esetek ugyancsak nem ütközetre utalnak elsősorban, hiszen mozgó ütközetben valószínűleg nem ez a tipikus, ott az ellenfél harcképtelenné tétele a cél, nincs értelme egy embernek 5-6, egyenként is halálos sérülést okozni, hiszen az magát a győztest is veszélybe sodorhatja. Ha kétszer, háromszor sújtanak oda a nyakra vagy fejre, az inkább fix, kivégzésszerű helyzetet feltételez.”*¹²

⁹ Bertók Gábor régész és Pálfi György antropológus, paleopatológus tartott egy inkább a laikus közönségnek szánt tájékoztatót. A bejárásán mintegy 30-an vettünk részt, részben kormányzati delegátusok, voltak résztvevők az önkormányzati szférából, néhányan pedig az akadémiai szférát képviselték (P. N.).

¹⁰ A III. számú tömegsír feltárásával kapcsolatos időszaki eredményeket itt Bertók Gábor régész, illetve Pálfi György és Buzár Ágota antropológus ismertette.

¹¹ <https://archeologia.hu/mohacsi-tomegsir-inkabb-a-tabor-halottait-rejtheti>.

¹² https://mandiner.hu/cikk/20201120_mohacsi_csatater_tortenelem_regeszt_bertok_gabor.

Vessük össze az 1526. évi mohácsi csata forrásainak beszámolóival Bertók Gábor ezen állítását! Ezek ugyanis nem támasztják alá a fentebbi értelmezést.

Nézzük először a csatatérre vonatkozókat!

*„Albrecht úr kapitánya elmondta, hogy soha életében nem látott ekkora nyomorúságot és ilyen sok levágott fejet. Hús halottból egynek sem volt feje, mert a törökök még annak is levágták a fejét, aki már meghalt.”*¹³

*„A helyen, hol a harc folyama csörgedezett, szétszórva feküdtek az emberfejek, mint kavicsok a folyó partján. A síkság felülete, a halmok teteje, a magaslatok csúcsa és a völgyek nyílása végéig el volt borítva megcsonkított hullákkal.” [...] „A csatabárddal agyonsújtott előkelő makacsok holtteste – melyek ott feküdtek – villámtól sújtott fenyőhöz hasonlítottak; a karddal derékba kettévágott részeg gonoszok olyanok voltak, mint a rohanó ártól kettészakított fal. Az ütközet helyén levágott fejek hevertek. Annyi fej gördült a lovak lábai alá, hogy a patkók nem földet, csak szemet és szemöldököt érhettek.”*¹⁴

*„A harci lakomában mindegyre melegebb lett: a vérrel telt koponyák mint vörösborral telt serlegek forogtak a csatatéren; a részegségükben civakodóknak erős ökölcsapásaitól a sisakok megteltek vérrel, a páncélingek szemei a holtakért vérkönnyeket sirtak, a buzogányok tollai mint a nárcisz levelei lehullottak; a mezőt fej nélküli testek és test nélküli fejek, erőtlenné lett karok és lábak borították el.”*¹⁵

Most pedig nézzük a csata utáni kivégzésre vonatkozó forráshelyeket!

*„Amikor megkapta a hírt, elrendelte, hogy az egész táborban vágják le mindazoknak a raboknak, vagyis a szakállat viselőknak a fejét, akik a csatában vagy az előtte és utána tartott portyákon estek fogságba: ezek mind meghaltak.”*¹⁶

*„A csatát követő napon a foglyok közül ezerötszázat, közte a főnemesség nagy részét egybegyűjtötték, és a győztes sereg előtt lefejezték, a császár vérükkel áldozván isteneiknek...”*¹⁷

*„Az élve elfogottakat összegyűjtötték és lefejezték, körülbelül 2000 embert.”*¹⁸

¹³ Egy cseh úr levele a Santa Clara-kolostor főnöknőjéhez, 1526. november. In: *Mohács*. Szerk. B. Szabó János. Bp., 2006. 124. Vö. *Örök Mohács: Szövegek és értelmezések*. Szerk. B. Szabó János–Farkas Gábor Farkas. Bp., 2020. 210.

¹⁴ Kemálpasazáde: Mohácsnéme, 1526 és 1534 között (Részletek). In: *Mohács*, 219, 221. Vö. *Örök Mohács*, 336–337.

¹⁵ Ferdi: A törvényhozó Szülejmán szultán története (1520–1542), 1540-es évek (Részletek). In: *Mohács*, 224. Vö. Bosztán cselebi [Ferdí]: Szulejmán könyve (1520–1542) 1547 (részlet). In: *Örök Mohács*, 366.

¹⁶ Zárai Jeromosnak, Frangepán Kristóf gróf helytartójának levele Giovanni Antonio Dandolónak, Somogy, 1526. október 22. In: *Mohács*, 112. Vö. *Örök Mohács*, 194.

¹⁷ Brodarics István: Igaz történet a magyarok és Szulejmán török császár mohácsi ütközetéről, 1527. In: *Mohács*, 151. Vö. *Örök Mohács*, 321.

¹⁸ A budai hadjárat állomásainak részletes leírása. In: *Mohács*. 197. Vö. Az 1526. évi hadinapló. 1526. In: *Örök Mohács*, 245.

„Parancs adatott ki, hogy senki ne tartson meg magánál foglyokat; ezért a kézre került lovasokat és gyalogosokat mind a kivégzési helyre vezették. E szerencsétlenek nyakát a bosszúállás kardjának hüvelyévé tették, s így végrehajtották a legfelsőbb parancsot.”¹⁹

„Mikor aztán épen és zsákmánnyal terhelten visszaérkeztek, a hadifoglyokat a padisah parancsa következtében a magas dívánba vezették, hol oly sok gonosz természetű hitványnak leütötték a fejét, a többiek pedig, a rabszolgaság bilincsébe veretve, tulajdonosaik kezében maradtak.”²⁰

Vagyis a források áttekintése után kijelenthetjük, hogy a III. számú tömegsírban talált csontvázaknak a Bertók Gábor nyilatkozatában körülírt, illetve a november 24-én és december 10-én²¹ többek által szóban is jellemzett állapota éppen hogy a csatában elesettekre illik: több súlyos sérülés egy-egy emberen, levágott végtagok, csontvázak fejjel együtt és több levágott fej külön, a harcmodorból és a jutalmazási célokból adódóan. Hozzáfűzhetjük persze, hogy nyilvánvalóan a nagy számból adódóan nem vágták le mindenkinek a fejét, és nem is mindenkinek szedték össze a levágott fejét.

Ezzel szemben a kivégzéseknél, ha a hóhér jól végezte a munkáját, nem több, súlyos vagy halálos egyéb sérülést okoztak, hanem levágták a foglyok fejét, elválasztották a törzstől. Ha csak a kivégzettek kerültek volna itt elő, akkor a sérüléseknek is egységesebbnek kellene lenniük: annyiban biztosan, hogy mindnek hiányozna a feje, nem csak nagyjából a halottak felének, ahogy az a tájékoztatón elhangzott.

Vajon mi lehet a magyarázata a sok levágott fejnek?

A tájékoztatón azt is megtudhattuk, hogy ehhez valami módon a támadók muszlimságának volt köze (hallottunk ezzel kapcsolatban egy utalást az Iszlám Állam lefejezési szokásaira is).

Nos, ez bizonyosan nem így van. Egyrészt a Mohácsnál felsorakozott szulejmáni sereg jelentős részben nem is muszlimokból állt (az oszmán szolgálatban álló balkáni keresztény csapatok is ott voltak), ráadásul a muszlim szokások szerint az ilyen csonkítás inkább elítélendő.

A legfőbb magyarázatot (a megfélemlítésen túl) másban találjuk. Az oszmánok Közép-Ázsiából hozták magukkal ezt a szokást. A harcosok a csata után bizonyítékként mutatták be a levágott fejeket az előjárójuknak, mivel ennek alapján jutalomban reménykedtek (pénzjutalmat, de akár szolgálati birtokot vagy javadalomemelését is kaphattak). Tehát a fejek gyűjtése a csatamezőn nem a muszlim vallással összefüggésben, hanem elsősorban anyagi megfontolásból történt. Elég erre vonatkozóan csak néhány forrást idéznünk:

„Aki kitüntette magát, s nyelvet [hírekkel szolgálni tudó rabot] és fejet hozott, annak jövedelme minden tíz akcse után egy akcseval felemeltetett. Az a timár-birtokos pedig, aki a hadjáratban

¹⁹ Kemálpaszádé: Mohácsnéme, 221. Vö. *Örök Mohács*, 337.

²⁰ Ferdí: A törvényhozó Szulejmán szultán története, 224–225. Vö. *Örök Mohács*, 366–367.

²¹ Buzár Ágota előadásában több olyan koponyán ejtett sebet is bemutatott, amelyet csak szemből szerezhetett az elhunyt. Ezek között olyan esetek is voltak, amelyeknél egy-egy személyt több (egy esetben nyolc!) súlyos vágás is ért, a nyakcsigolya átvágása mellett. Ezen túl szintén vágás okozta végtagsérüléseket is említett.

rendkívül kitüntette magát, s 10–15 nyelvet vagy fejet hozott, az ziámet-birtokot kapott érdemeiért.”²²

Behári „Magyarország elfoglalásának története” című elbeszélő költeményében a következő szerepel a mohácsi csatában a jutalom miatt szedett és nyeregkápára akasztott fejekről: „Az átkozott király seregét megverték, karddal fejeket vágtak, s gyorsan felakasztották azokat.”²³

Hans Katzianer 1537. évi gorjáni (garai) vereségéről Dzelálzáde Musztafa a következőket írta: „Az említett Mohammed bég e ritka győzelem hírét megvinni a magas udvarba, Arszlán nevű fiát küldte el, aki igen sok előkelő átkozott gyaurt és számtalan levágott fejet és orrt vitt magával. Az iszlám országában mindenütt örvendeztek és ujjongtak, az említett Arszlán bég pedig a padišah legmagasabb kegyéből zászlót és szandsákat kapott jutalmul.”²⁴

Az 1566. évi szigetvári ostrom leírásakor Budina Sámuel fontosnak tartotta megemlíteni: „Minden egyes török ugyanis, aki egy szigeti katona fejét a szultán vagy helyette Mehmed basa sátrához vitte, tíz aranyat kapott.”²⁵

Az egy évszázaddal későbbi, 1664. évi szentgotthárdi csatáról beszámoló francia forrásban pedig ezt olvashatjuk: „A kétezer katonából egy sem tudta elkerülni a sorsát: mindegyiküknek levágták a fejét. Mivel a törökök délután öt óráig a helyzet urai voltak, elég idejük maradt arra, hogy befejezzék ezt – az általuk a harcokban mindig gondosan elvégzett – műveletet, amiért cserébe levágott fejenként egy dukátot kaptak jutalmul.”²⁶

Összegezve a kérdéskört: ahogy a fentebb elsőként idézett 1526. évi cseh forrás szerzője is megfigyelte, a törökök a harc forgatagában gyakran még a halottak fejét is levágták, hogy minél nagyobb legyen a jutalmuk. A harcban végül lefejezett áldozatok zömmel már halálos sebet kaptak és tehetetlenül vagy élettelenül feküdtek. Így már jól érthető, hogy miért volt több súlyos sérülés mellett a csontvázak nyakcsigolyáin akár több, egymáshoz közel eső vágás is. Továbbá a kérdéses sírban – mint azt magunk a helyszínen tartott tájékoztatón is láthattuk, hallhattuk – vegyesen fekszenek fej nélküli és nem lefejezett halottak is. Ha – ahogy a kivégzésről szóló forrás erről beszámol – tényleg csak a kivégzettekről lenne szó, akkor ezek a testek mindannyian lefejezettek lennének. Ebben a sírban viszont, még egyszer hangsúlyozzuk, az említett módon vegyesen fekszenek a csatában elesett harcosok, és olyanok is, akik – ha a mélyebb vizsgálatok is igazolják – egyszerű civilként eshettek fogságba.

²² Káldy-Nagy Gyula: A török állam hadseregének kialakulása I. Szulejmán korára. In: *Mohács. Tanulmányok a mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából*. Szerk. Rázsó Gyula–Szakály Ferenc. Bp., 1986. 179 (az idézet Kocsi bég 1631-es értekezéséből való; a török államférfi a 16. századra visszatekintve írja mindezt); vö. *Török történetírók. II. kötet (1521–1566)*. Bp., 1896. 410.

²³ Sudár Balázs: A végítélet könyve. Oszmán elbeszélő költemény a mohácsi csatáról. *Történelmi Szemle* 52:3 (2010) 411.

²⁴ Dzelálzáde Musztafa: Az országok osztályai és az utak felsorolása. In: *Török történetírók, II.* 225.

²⁵ Budina Sámuel: Egész Szlavónia legerősebb végvárának, Szigetnek históriája... 1568. Latin változat (Fordítás és bevezető: Petneházi Gábor). In: *Szigetvár 1566. évi ostromának igaz története*. Szerk. Fodor Pál. Bp., 2019. 168.

²⁶ Tóth Ferenc: Újabb francia források a szentgotthárdi csatáról. *Hadtörténelmi Közlemények* 127:1 (2014) 225.

Talán éppen a halottaknak ezt a sírt kiásó (Maráz Borbála feltáró régész véleménye szerint a szabályos négyszög alaprajzú III. számú objektum sírgödörnek készült)²⁷ és a tetemeket a sírba helyező, végül pedig legyilkolt foglyok kerültek a harcosok fölé. Azok a fiatalabb korosztályhoz tartozó áldozatok (a jelenlegi feltáráson dolgozó antropológus szerint nő is volt közöttük!; K. Zoffmann Zsuzsanna antropológus ugyanakkor csak néhány 18 év alatti csontvázról, köztük egy 14–15 éves fiatal maradványairól számolt be az 1976-ban feltárt sírok felső rétegének vizsgálatait követően)²⁸ ugyanis, akik túlnyomóan a felső rétegben helyezkedtek el, jellemző módon rendelkeztek fejjel, de sok esetben beszakították a koponyájukat. Mivel a fejek szedésének csak korlátozott ideig, inkább csak a csata idején volt értelme – jutalom a harcban gyűjtött fejekért járt –, a fentebbivel összefüggésben nem jellemző a felső rétegben a fejek hiánya.

Mindezek alapján igen kevésbé tartjuk valószínűnek, hogy a III. sírban lévő áldozatok a kivégzettek közé tartoztak volna.

III. MI A JELENTŐSÉGE ANNAK, HOGY A III. SZÁMÚ TÖMEGSÍRBAN A CSATÁBAN ELESETTEK, VAGY – AHOGY BERTÓK GÁBOR ÁLLÍTJA – A CSATA UTÁN KIVÉGGZETTEK FEKSZENEK?

Miért fontos ezzel összefüggésben az, hogy a sírban találtak egy 13 mm-es (a december 10-i konferencia egyik előadása szerint 12 mm-es, egy másik előadása szerint 11 mm-es) ólomlövedéket?

A jelenlegi vitának valójában általánosabb, lokalizációs kerete van. Ha a sírokban jelentős arányban fekszenek a csatában elesettek, akkor a csata központi helyénél vagyunk, hiszen van abban egyfajta közmegegyezés, hogy a halottakat helyben temették el. A majsi csataterkonceptió (mint prekonceptió) igénye persze felveti, hogy a tömegsír szerencsétlen áldozatait a kivégzettekkel vagy a tábor személyzetével hozzák kapcsolatba, hiszen különben mit is keresne ilyen távol ennyi harcban elesett ember csontváza a Bertók Gábor által felvetett Majs melletti helyszíntől?

Úgy tűnik, szintén a lokalizációs kérdés részévé vált a III. számú tömegsírban talált eddigi egyetlen, 13 mm-es (11–12 mm-es?) ólomlövedék. Bertók szerint ugyanis ez az ólomlövedék perdöntő bizonyíték lehet arra vonatkozóan, hogy a csatater Majsnál volt, hiszen ott is kerültek elő 13 mm-es ólomgolyók. A majsi 13 mm-es, illetve annál kisebb átmérőjű lövedékek kapcsán már korábban jeleztük, hogy ezek aligha felelnek meg a mohácsi csata korát jellemző lövedékméreteknek.²⁹

Felhívnanánk azonban a figyelmet arra, hogy a III. számú tömegsír 1976. évi feltárásnál dokumentálták a sír felső rétegének bolygatottságát, amelynek okaként a gözekés szántást nevezték meg. Emellett a szóban forgó tömegsír „*az Emlékpark területének mélyítésekor került elő, s a felső rétegben lévő csontok közül a földgyalu sokat elmozdított vagy megsemmisített.*”³⁰

²⁷ Maráz Borbála: Újabb tömegsírok a mohácsi csataterén, 1987. In: *Mohács*, 258.

²⁸ K. Zoffmann Zsuzsanna: *Az 1526-os mohácsi csata 1976-ban feltárt tömegsírjainak embertani vizsgálata.* (Biológiai tanulmányok, 9.) Bp., 1982. 18–19.

²⁹ www.mohacsivita.hu/images/Bertok_Gabor_tizenhet_allitasa_a_mohacsi.pdf. 5-9.

³⁰ K. Zoffmann: *Az 1526-os mohácsi csata*, 9.

A sírok eredeti feltárásakor még nem használtak fémdetektorokat, így a lövedékek előkerülésének az esélye messze kisebb volt, mint manapság. A gőzekés szántásoknál, a földgyalu alkalmazásánál és amikor megbontották, majd visszatették (illetve most újfent megbontották) az objektumot, a talaj felső rétegéből bekerülhetett a csontok közé egy, a mohácsi csata korára nem jellemző, valószínűleg későbbi korból való lövedék. A tájékoztatás szerint ugyanis a lövedék a halottaknak felülről a második rétegében került elő, tehát elég magasan. A folyamatot ráadásul elősegíthette az is, hogy a korabeli beszámolók szerint a sírokban nagy számban voltak mezei pockok és más rágcsálók. Az általuk kialakított járatokon a lövedék mélyebbre is eljuthatott (az egyik 1976-ban feltárt tömegsír egyetlen elmozdított koponyáján lévő lyukat is egy rágcsáló okozta, amely a koponyába rágta magát).³¹ Mivel ezen a területen 1526 után is voltak összecsapások (8 egyéb dokumentált katonai konfliktus), számos táborozás, és nem dokumentált csetepaték is történhetek, ez a legvalószínűbb magyarázat az anomáliára.

IV. KITEKINTÉS

Végezetül emlékeztetjük az olvasót, hogy a feltételezett majszi terület és a tömegsíroknak is helyet adó sátorhelyi terület lokalizációs vitája az elmúlt évek új felismerései nyomán intenzíven zajlott. Az érvek (bizonyítékok) megoszlása a két terület között jelenleg a következőképpen áll:

1. A csata helyén álló Földvár falu nem a Borza Majs felőli oldalán feküdt, hanem azon az oldalon, ahol a tömegsírokat feltárták.³² Ezzel kapcsolatban korábban súlyos vita alakult ki a Pap Norbert vezette kutatócsoport és B. Szabó János között. Utóbb közeledtek az álláspontok, és az általunk képviselt „Sátorhely közigazgatási területe” éppen ott fekszik, ahová a B. Szabó János által javasolt „Udvartól északra”³³ meghatározás mutat. Ezek után a vita Földvár vonatkozásában értelmét veszítette. Ugyanakkor a méltán az *Igaz történet...* címet viselő brodaricsi beszámoló hitelességének Bertók általi kétségbe vonása, miszerint Brodarics nem is Földvárt látta, illetve azt összetévesztette egy másik településsel, teljesen megalapozatlan.
2. A csata helyének brodaricsi távolságadatai – fél mérföldre a Dunától, de egy mérföldre Mohácstól – a mai Sátorhely közigazgatási területére esnek, és egyáltalán nem felelnek meg a majszi vizsgálati területnek.³⁴

³¹ K. Zoffmann: *Az 1526-os mohácsi csata*, 77–78.

³² Pap Norbert–Kitanics Máté–Gyenizse Péter–Szalai Gábor–Polgár Balázs: Sátorhely vagy Majs? Földvár környezeti jellemzői. A mohácsi csata centrumtériségének lokalizálása. *Történelmi Szemle* 61:2 (2019) 209–246.

³³ „Az elvégzett rekonstrukcióból azt a következtetést vonhatjuk le, hogy Földvár falu a Török-dombtól délre, a Borza-patak és a Duna ártere között, az Udvartól északra eső területen helyezkedett el.” Végh András–B. Szabó János: A Mohács és Dánóc közé eső térség késő középkori birtok- és településstruktúrája. In: *Eke mentén, csata nyomában*. Szerk. Haramza Márk–Kovaliczky Gergely–Bertók Gábor–Simon Béla–Galambos István–Türk Attila. Bp., 2020. 72.

³⁴ Pap Norbert–Gyenizse Péter–Kitanics Máté–Szalai Gábor: Az 1526. évi mohácsi csata helyszíneinek földrajzi jellemzői. *Történelmi Szemle* 62:1 (2020) 111–151.

3. A csata helye és a Duna között mély mocsár feküdt. Ez a kombináció Sátorhely közigazgatási területére igaz, a Majs melletti területre ellenben nem.³⁵

4. A forrásokban szereplő, az említett mocsártól a csataterén keresztül húzódó mély árkot nem Majsnál, hanem Sátorhely és a tömegsírok mellett sikerült beazonosítani.³⁶

5. A Bertók Gábor által felvázolt csatarekonstrukció szerint a keresztény hadrend – ahogy azt a környezetrekonstrukció alapján meg tudtuk állapítani – valójában egy sekély mocsárban állt volna, és azon keresztül indította volna meg a támadását, ami nyilvánvalóan kizárt.³⁷

6. Az oszmán tüzérség lövedékei Sátorhely mellett kerültek elő, és nem Majsnál.³⁸

7. Az oszmánok a maguk korában úgy vélték, hogy ők a mai Sátorhely területén vívták meg a csatát, ezért alakították ki ott győzelmi emlékművüket a mai Törökdőmbön (Hünkjár tepeszi). Miért gondolják egyesek, hogy rosszul voltak informálva és teljesen rossz helyre tették az emlékművet, amely ráadásul a források szerint a csatában elesett muszlim „vértanúk” nyughelye közelében állt, így a funkciója térben erősen kötött volt.³⁹

8. Nemcsak az oszmán hagyomány, de a keresztény emlékezet is úgy tartotta egészen a 20. század harmadik évtizedéig, hogy a csata Sátorhelynél (Földvár/Sátoristye/Sátorhely) zajlott le.⁴⁰

9. A csatával egyértelműen összefüggésbe hozható régészeti emlékek is szinte mind a Borzaspatak völgyétől keletre kerültek elő, beleértve a lajméri, az Újstálló melletti és a sátorhelyi halottakat, ágyúlövedékeket, illetve fegyverek maradványait is. A majsi vizsgálati területen hektáronként előkerült 2 db kézi tűzfegyver lövedék pedig a jelen állás szerint egy 17. század végi vagy 18. század eleji összecsapásra utal. Majs mellett nincsenek mohácsi halottak, nincsenek egy és kétfontos ágyúlövedékek, és ahogy említettük, rendkívül kevés az a lelet, amely akár csak hipotetikusán is az 1526. évi mohácsi csatához köthető.⁴¹

10. Már korábban is felvetettük, hogy a Majs mellett megtalált kézi tűzfegyver lövedékek mérettartománya nem felel meg a 16. század – a hazai és a nemzetközi szakirodalom által elfogadhatónak tartott – általános jellemzőinek, vagyis annak, hogy a jellemző ürméret 15 mm körüli és afeletti volt.⁴² Ennek alapján a korszakban a jellemző kaliberadatok nagyobbak, mint amelyek Majs térségében előkerültek, ugyanis az utóbbiak 2/3-a nem éri el a 14 mm-t. Elemzésnek vetettük alá a nyugat-magyarországi főúri gyűjteményekben fennmaradt és a magyar–török háborúk lenyomatát képező kézi tűzfegyvereket. Úgy találtuk, hogy a 16. századi

³⁵ Uo.

³⁶ Uo.

³⁷ www.mohacsivita.hu/images/Bertok_Gabor_tizenhet_allitasa_a_mohacsi.pdf.

³⁸ Pap et al.: Sátorhely vagy Majs?

³⁹ Pap Norbert–Fodor Pál–Kitanics Máté–Morva Tamás–Szalai Gábor–Gyenyizse Péter: A mohácsi Törökdőmb. *Történelmi Szemle* 60 (2018) 2. sz. 325–345.

⁴⁰ Pap et al.: Sátorhely vagy Majs?

⁴¹ Pap et al.: Sátorhely vagy Majs?

⁴² George Gush: *Renaissance Armies, 1480–1650*. Cambridge: Patrick Stephens, 1978 (new edition), 11.; Kelenik József: A kézi lőfegyverek jelentősége a hadügyi forradalom kibontakozásában. A császári-királyi hadsereg fegyverzetének jellege Magyarországon a tizenöt éves háború éveiben. *Hadtörténelmi Közlemények* 104:3 (1991) 94.; Kelenik József: Szakállas puskák 16. századi magyar inventáriumokban. A terminológia problémái. *Hadtörténelmi Közlemények* 101:3 (1988) 488.; Pap et al.: Sátorhely vagy Majs?

puskák 89%-a 15–20 mm űrméretű.⁴³ Az ennél kisebb kaliberű fegyverek elenyésző számúak és sajátos, nem átlagos megjelenésűek. Jelenleg kiterjedt vizsgálatot folytatunk arra vonatkozóan, hogy más, reprezentatív mintákban milyen űrméretmegoszlás fordul elő, és hogy a kisebb kaliberű tűzfegyverekre vonatkozó utalásoknak mi is a forrása. Az eredményeket önálló tanulmányban fogjuk közzé tenni.

Pécs–Budapest, 2021. március 17.

Fodor Pál

Pap Norbert

Kitanics Máté

⁴³ www.mohacsvita.hu/images/Bertok_Gabor_tizenhet_allitasa_a_mohacsi.pdf.